

LWOWSKIE STAROSTWO GRODZKIE

Egzemplarz obowiązk.

377. 739

A

Naki 520
dnia 23 / 7 1928

АНТИН КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ

ПРОЄКТ

ЗМІНИ СПОСОБУ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ Й ЛІТЕРАТУРИ В ШКОЛІ.

(РЕФЕРАТ ВИГОЛОШЕНИЙ НА КРАЄВОМУ ЗІЗДІ УКРАЇНІСТІВ
У ЛЬВОВІ 1. ЛИПНЯ 1928 Р.)

ЛЬВІВ, 1928.

Передрук із журналу „Українська Школа“.

15 7 22

II 377. 739

З друкарні Вид. С-ки „Діло”, Львів, Ринок ч. 10.

1928 Eo

I.

Уявляю собі зачудування ш. товаришів українців, коли прочитали в оповісті Головного Виділу „Учительської Громади“, що я піднявся реферату про плян навчання української мови і літератури, шкільну і домову лектуру й граматику — і то в середніх школах, учительських семінаріях та в V—VII. кл. вселюдних шкіл. Завдання рішучо за важке під силу однієї людини й у добавку вложене на її плечі постановою Головного Виділу „Учительської Громади“ дня 24. червня на день 1. липня ц. р.

Праця, що повинна була стати предметом нарад і реферату „Кружка українців“, головню після атак — слušних чи неслušних — байдуже, але переведених у пресі зриводу навчання української мови в учительських семінаріях і порівнювання навчання цього предмету, переважного в українській школі, із способом навчання польської мови, впала — при німому мовчанні компетентних фахових чинників — з обовязку зовсім неспідувано на плечі Головного Виділу „Учительської Громади“, яка в додатку, числячися з виїздом учительства на ферію з одного боку, з другого ж із потребою негайної відповіди з боку авторитетного органу вчительства на порушені в пресі питання та необхідністю порушення проблеми навчання української мови перед початком найближчого шкільного року, — вважала за відповідне запросити ш. товаришів на краввий зізд українців. Доручене мені завдання повинно було стати предметом кількох рефератів тов. українців — спеціалістів у кожній з обхоплених предметом нарад ділянок, спеціалістів до кожної із згаданих вище шкіл. Коли я перебирав на себе цей реферат, то мав я на увазі тільки започаткування дискусії на шановному зізді. Голоси ш. товаришів у дискусії — це буде основа нашої праці, ухвалення відповідних внесків — це буде наше найближче завдання й підготовка основ нашої безперервної праці в майбутньому.

Дозволю собі поставити питання, чи маємо ми плян навчання української мови в наших школах? Відповіді коротка: за виємком пляну навчання української мови для учительських семінарій — такого пляну для інших шкіл нема. Що правда — передруковано в „Дзєнніку ужендовім“ старий австрійський плян навчання української мови в польських середніх школах, для українських же середніх шкіл і вселюдних шкіл, що стають помалу підбудовою гуманістичних і математично-природничих гімназій та учительських семінарій, пляну навчання тієї мови, як мови навчання, немає. А те, що й є для згаданих вище типів, — не відповідає сьогочасним вимогам, не стоїть на висоті плянів для інших предметів у згаданих школах, не може служити навіть у характері пляну української мови як предмету навчання.

І зараз насувається друге питання: хто має виготовити такі пляни? Чи шкільна влада — її адміністраційні урядовці, перетяжені адміністраційною працею? Чи покликані до того нею на нараду професори університету українці, яких у добавку при університетах у Польщі так як би не було? Професори університету — будуть без сумніву високо компетентними людьми в справах українознавства, але вони далекі від практики навчання в середній школі, далекі від взаємин із шкільною молоддю, далекі від зрозуміння духовного уровня молоді середніх і, що більше вселюдних шкіл, далекі від можливости відчування інтересу молоді й зкормовування настроїв, інтересів, зацікавлення шкільної молоді в доцільне русло навчання української мови й письменства як основного предмету в українській школі й як найвизначнішого чинника в діяльному національному вихованні українського молодого покоління. Зрештою професори університету, мужі української науки — це спеціалісти окремих дисциплін українознавства і кожний з них буде безперечно намагатися перенерти до пляну те, що йому найближче й найдорожче, без огляду на те, чи покладення натиску на одну або другу частину не відібється некорисно на цілості пляну навчання.

Що я не дуже далекий від вірної оцінки справи під цим оглядом, вважу на працю наших тов. українців у середніх школах, яких дозволю собі поділити на українців-педагогів і українців-учених (правда, заводиться ще по наших школах тип українців не-педагогів і не вчених, тип неукраїнців — а так

собі просто професорів, — що мають сміливість учити української мови не тільки у вселюдних школах, але навіть у семінаріях. Це учителі(-льки) поляки (-льки), що дивним дивом дістали диплом чи патент знання української мови, не вміючи навіть говорити по українськи!) Поминаю цю останню карикатуру вчителів-україністів і займаюся двома першими типами.

Коли україніст-педагог дбає з одного боку про навчання україністики, але з другого боку розуміє душу молоді й знає, що тільки обіймаючи всесторонню цілість свого предмету з усього терену навчання в школі й, що-важливіше, прислухуючися до зацікавлення молоді окремими питаннями та узгадуючи їх, він зможе виробити у молоді інтерес і до тих ділянок у навчанні україністики, для яких молодь не має або не всіляк має зрозуміння й інтересу, й остаточно силою свого педагогічного такту доходить до можливо найкращих вислідів, україніст-учений, хоч би й учитель у середній школі, сходиться і в розумінні свого завдання і в способі навчання з ученим професором університету. Працюючи в якійсь ділянці, скажім старославянській граматиці один, інший у полемічному письменстві, третій в добу першої половини XIX. віку на терені Галичини, ще інший, займаючися одним із сьогочасних письменників або одним із сьогочасних напрямків, уважає ту свою ділянку за найважливішу, присвячує їй найбільше уваги, хотів би в царині своїх духових інтересів на полі україністики поробити з молоді спеціалістів, не відчуваючи навіть того, що своєю спеціальністю він може зробити молоді ненависною науку свого предмету, може знеохотити її до навчання найважливішого предмету в українській школі. Я не заперечую, що такий україніст-учений, коли він не є рівночасно україністом-педагогом, може тут і там придбати чи виробити собі в школі кількох учнів спеціалістів! Але чи це вирівняє ту школу, яку він може нанести шкільній молоді відчуженням від себе й свого предмету загалу молодих учнів і сердець?

Доходжу до висновку, що в праці над програмою і способами шкільного навчання повинні забирати в першу чергу найбільш до того покликани україністи-педагоги. Уважаючи з другого боку, що в сьогоднішньому нашому зїзді беруть участь як-раз ті педагоги-україністи, учителі зацікавлені в способі навчання рідної мови, (всі непедагоги й неукраїністи воліли залишитися дома й воліли чи мусіли зігнорувати наш зїзд!) — уважаю, що наш зїзд найбільш покликаний до того, щоб забрати голос у порушених вище питаннях.

Переходжу до плану навчання: займаюся головню офіційним планом, бо всі наші відхилення від плану, вислід приватних нарад і постанов гуртків і зїздів, оскільки не увійшли в офіційний план, або оскільки не переведено їх послідовно у всіх школах, — не можуть мати загального значіння.

II.

В останнє появився офіційний план навчання української мови в 1913 році. Він був частиною вислідом анкети, переведеної львівською шкільною Радою по всіх гімназіях. І хоч цей план у часті числився з думкою загалу учительства, всеж таки великий вплив на остаточну редакцію цього плану мали чинники, що стояли тоді вже досить далеко від шкільної практики на полі україністики й що мали теж свої спеціальні уподобання. Справу укладання цього останнього урядового плану підкреслюю тому, що вже в 1917 р. шкільна влада уважала за відповідне в справі укладання плану вступити на шлях запитування й вислухування думки загалу учительства.

Цей план для українських середніх шкіл ділить справу навчання української мови на два концентри: перший — класи I—IV, що обіймає справу навчання мови, стилю, пробуджування у серцях молоді відповідних почувань і принагідно повинен зазнайомлювати її із кращими зразками українського письменства, беручи їх за підставу до досягнення свого головного завдання — вивчення мови, засвоєння поправного стилю, здобуття легкості й справності в оповіданні. Українські читанки для класів I—IV, що числилися із цими основами навчання україністики, сходилися з планом остільки, що намагалися давати відповідні зразки з творів найвизначніших українських письменників. Крім того провідною ниткою, проведеною крізь них, повинно було зазначуватися підготовування молоді до розуміння українського життя, його минулого, його сьогочасного зусиль, до пізнавання всіх українських земель, зазнайомлювання молоді можливо з усіма кращими українськими письменниками. Вони в тому часі намагалися провести ще одно питання: зазнайомлення з основами поезики, що в практичному пристосуванні виявлялося подекуди небезпечне і, може, на цьому концентрі й недоцільне.

У вищих класах середньої школи плян займався два роки (кл. V—VI.) староукраїнською літературою; окремо її письменством і окремо народньою словесністю, в класах VII—VIII повітньою літературою від 1798 до Франка включно.

Основою цього пляну лягло, як це вияснивав один із визначних педагогів:*) 1) велика уважливість до українського старого письменства, в якому відбивалися зразки творчості з доби української княжої й гетьманської державности, 2) погляд, що з новішого письменства можна у школі обговорювати тільки твори тих письменників, що уступили з життєвої арени. „Не можна, — казав він мені, — займатися в школі засильно творчістю живих письменників, за якими не зачала клямка їх життєвої діяльности й які можуть ще в житті скомпromітуватися. Що ж тоді буде з ідеалами молоді?“

Навчання згідно із цим пляном мало проводитися у класах V—VIII. на основі шкільних читанок — хрестоматій з літератури. Для V—VI. класи перевидано незгідно з пляном читанку д-ра М. Пачовського, для VII—VIII. класи була читанка Ол. Барвінського. Згодом читанку Пачовського заступила читанка Возняка, читанки ж Барвінського остали й до сьогодні.

Цей поділ навчання української мови в двох концентрах впливав із механічного поділу гімназій на нижчу (I—IV) і вищу (V—VIII.) Цей плян не міг також знайти застосування в інших школах, бо т. зв. виділові школи (V—VIII, що відповідали I—IV кл. гімназій) мали інше завдання, ніж нижча гімназія. Учительські ж семінарії чотирикласові були, що правда, побудовані на нижчій гімназії, але спеціальне їх завдання вимагало іншого способу навчання, ніж у вищій гімназії (наука граматики вдруге у всьому обемі й практичному пристосуванні до навчання в загальній школі).

Теперішній перестрій шкільництва у Польщі домагається ревізії пляну навчання хочби тому, що він перестарілий, не згадю вже про його нежиттєздатність! Виявляється стремління до створення єдиної школи, якої основою являється загальна вселюдна 4-класова школа. На ній виростають три дальші класи вселюдної школи V—VII., що мають згодом заступити і, в багато випадках, уже й тепер заступають три нижчі класи гімназії, — так звану підбудову властивої гімназії (класи V—VIII.).

На цій підбудові (класах V—VII. вселюдної школи або класах I—III. гімназії) опираються нові типи середнього шкільництва, гуманістичні й математично-природничі гімназії й учительські семінарії — п'ятилітні (курси I—V). Єдино тільки старий класичний тип гімназії, з наукою латинської мови від I. класу й грецької мови від IV. класу, опирається тільки на гімназійній підбудові.

Рівночасно в своєму стремлінні до єдиної школи польський уряд намагається злити під оглядом програми класи V—VII. вселюдної школи з I—III. класами гімназії.

І хоч т. зв. старий класичний тип не всіли поки-що достосуватися до тієї єдиної школи, можна ждати, що вимоги життя візьмуть верх над традиційним замилуванням до класицизму й шкільництво, скорше чи пізніше, скристалізується в оцих типах: 1) в загальному підставовому шкільництві: I—IV класах вселюдної школи, 2) надбудові загальної вселюдної школи (кл. V—VII) рівній підбудові гімназії (класам I—III) і 3) різних типах гімназій IV—VIII класах) і учительських семінаріях (курсах I—V).

При переводженні перегляду пляну навчання української мови треба брати під увагу ці три групи шкіл у загально-освітній (і педагогічній) шкільній організаційній сітці.

Загально-підставове шкільництво (класи I—IV) всенародньої школи не входить під розгляд нашого з'їзду. Ми можемо й повинні призадуматися над середньою і найвищою групою.

III.

Доки т. зв. виділова школа була окремою школою, незв'язаною із середніми школами, її плян розходився основно з пляном нижчої гімназії. Вона мала бути завершенням навчання у вселюдній школі, її плян намагався подати молоді в скупому, правда, але всеж таки в якомусь неозначеному ближче й не переведеному систематично зарисі певні відомості з письменства. Натомість нижча гімназія такого завдання собі не ставила: навчання письменства було не цілком само для себе, тільки засобом для досягнення іншого, означеного мною вище, завдання.

*) Д-р Іван Копач.

З хвилею, як надбудова у вселюдній школі (класи V—VII) при творенні єдиної школи має нахил злитися в один тип із підбудовою гімназії (класами I—III), треба, як у багатьох інших предметах, так і в навчанні української мови перевести до певної міри уодностійнення. Заходить питання, котрий тип має поступатися під оглядом плану: надбудова вселюдної школи підбудові гімназії, чи навпаки? При вирішуванні цього питання треба взяти під увагу доцільність у навчанні. Більш буде таких учнів, що для них надбудова вселюдної школи буде завершенням їх шкільної освіти. Отож при уодностійнюванні плану для цієї групи шкільництва підбудова гімназії повинна поступитися в користь надбудови вселюдної школи.

Основою навчання в цій групі (буду називати її підбудовою середньої школи) повинна бути читанка — для кожної класи інакша, для кожної з іншою метою.

Читанка для I. класи підбудови середньої школи (V вселюдної, I гімназійної) повинна в першій мірі опиратися на легкому оповідному матеріалі (найкращих зразках українського письменства, достосованих до рівеня молоді й деяких вибраних — пригожих до навчання основ граматики). Реальні відомості, оскільки тут були необхідні в звязку з наукою реальних предметів історії — повинні виступати в читанці для цієї класи тільки в оповідній формі. Мистецька форма, простота стилю — оце вимоги, що їх треба поставити до читанки, коли навчання української мови має захопити увагу дитини й впливати на її почування, та зродити в неї любов до предмету й до читання взагалі. Ясний, погідний настрій, подекуди веселий — оце той тон, який повинен родити сердечні звязки між молоддю з одного боку й учителем та предметом з другого. Недоцільні тут наукові статті, хочби й у приступній, популярній формі. Реальне знання подається знахідним способом на інших лекціях шкільної науки — тут воно може шукати тільки поглиблення і знайде його в оповідній блискучій формі краще й певніше, ніж у скучній і неприступній для дитини на цьому році навчання науковій прозі.

Класа II. підбудови середньої школи (VI. вселюдної й II. гімназії) це вже один ступінь уперед. Зразки письменства можуть поширитися на довші оповідання, більш складні, що в них крім чуттєвого чинника може виступати складніший мистецький. Врешті крім оповідних можнаб допустити в дуже обмеженому обемі зразки популярно-наукових статей — у першій мірі життєписів письменників, життєписів історичних постатей — узагалі творів звязаних з українознавством і історією України.

Навчання української мови повинно дати змогу дитині (і то українській, як і неукраїнській, що вчиться української мови) пізнати життя українського народу в сьогочасному й минулому на зразках письменства того народу й — у українців — родити на цьому почування любови до свого народу, своєї історії, своїх ідеалів, у неукраїнців витворювати пошану до народу, з якого життям і письменством неукраїнська молодь знайомиться.

Читанки для обох цих клас належить складати антологічним способом, поступаючи від оповідань (у II. кл. від оповідань і статейок) лекших до трудніших.

Навчання в III. класі підбудови (VII. вселюдної школи III. гімназії) мусить числитися із цим, що молодь VII. кл. вселюдної школи у великій мірі закінчує в цій класі своє навчання взагалі, і тим самим кінчить своє знайомство з українським письменством. Треба в читанці для цієї класи дати добрий вибір можливо найлекших творів визначніших письменників, поступаючи в хронологічному порядку. Отож мусить знайти тут місце на „Пісню про похід Ігоря“, на одну сценку з „Боеди“ Котляревського, на більший вибір поезій Шевченка та оповідань і поезій Франка й між тим та після того вибір приступних для цього віку оповідань і поезій інших визначних письменників. Врешті треба дати кілька життєписів українських визначних письменників, кілька статейок з обсягу письменства, врешті кілька статей з історичного наукового письменства.

Словом — читанка для цієї класи повинна дати змогу вчителю зазнайомити молодь, яка закінчує свою шкільну освіту й виходить у життя, — із українським письменством у найзагальнішому зарисі на основі найвизначніших його представників і таким способом не тільки зродити в неї зацікавлення до рідного письменства, але й покласти основи під знайомство з найкращими представниками письменства й їх творами. (Доповнення треба шукати в шкільній і домашній лектурі, про що говорю окремо).

Якеж із другого боку буде відношення цієї читанки до молоді, що продовжуватиме свою освіту в гімназії? Коли поставимо засаду, що навчання української мови має довести до пізнання українського життя, відтвореного в українському письменстві, то навчання повинним способом у цій класі (й подібним поширеним у IV-тій) становитиме основу до навчання українського письменства, дасть змогу вперше зорієнтуватися молоді в нетрях українського письменства, покладе підвалини під систематичне упорядкування матеріалу, який доходить до свідомости молоді дорогою домового (шкільного й позашкільного) читання. Іншими словами принагідно й без обов'язку систематичного вивчення історії письменства молодь зможе покласти собі підвалини під систематику в цій області й без прагматичного зв'язку, — більш біографічним і особовим (на літературних зразках), ніж історично-літературним способом, — почне в своїй голові упорядковувати літературний матеріал, над яким у вищих класах V—VIII гімназії переводитиме основні дослідні студії.

В зв'язку із цією читанкою — читанка для IV класу гімназії (й I курсу учительської семінарії), уложена тим самим способом, повинна углиблювати знайомство молоді із письменниками й їх творами. До постатей найвизначніших (і зразків їх творів) придуть інші постаті. Знайомство з письменством (творами й письменниками) ширшатиме до тієї міри, що досвідний українець, переробивши з молоддю в III і IV класі гімназії основи письменства, зможе приступити до наукового джерельного трактування цього предмету у вищій гімназії способом читання (шкільного й домашнього) й обговорювання одних письменників на основі, як не всіх, то більшости їх творів, інших на основі пляново зладжених і відповідно коментованих вибраних їх писань.

Як з одного боку навчання української мови в III класі підбудови середньої школи повинно дати змогу молоді виробити собі приблизний перегляд головніших постатей українського письменства, так знову навчання тієї мови в IV гімназійній класі (першому році властивої науки в гімназії) і на I курсі учительської семінарії повинно поставити основи під наукове трактування цього предмету у вищих класах гімназії.

Можу зустрітися із запитом: А щож у такому разі з поетикою? Її основи молодь може без сумніву пізнати і при такому способі навчання в класах III і IV гімназії. Наукове трактування цього питання повинно знайти собі місце у VIII кл. гімназії (V курсі семінарії), коли молодь матиме вже повний перегляд письменства, прибирає собі відповідну знайомість з письменським матеріалом, й коли у добавку познайомиться з творами інших літератур.

IV.

Приходжу до справи способу навчання української мови й літератури у вищій гімназії. Плян з 1913 р. для середніх шкіл передбачає в кл. V навчання староукраїнського письменства до XV в. в кл. VI (в I півроці) продовження від XV в. до появи „Енеїди“ Котляревського, в VII від Котляревського до Шевченка включно, в VIII від Шевченка до найновіших часів з узглядненням письменників, яких письменницьке обличчя вповні виявилось й устійкилося.

Почну від навчання української літератури в V і VI кл. Засадничою хібною пляну вважаю відокремлення письменства від словесности. Аджеж одно й друге — це та сама література української нації — письменство — література освічених пануючих клас громадянства, що стояли під впливом духовенства, народня словесність — це література українського народу до хвилі приходу християнського духовенства на українські землі й привезення ним на Україну старо-болгарщини, що стає на Україні старо-українською письменською мовою, від цьогож часу це література в першу чергу селянської класи, далі й тієї верстви пануючої класи, що не підпала під повний вплив духовенства й чернецтва, яке вважало своїм обов'язком з одного боку винищувати дотеперішнє літературне зусилля, з другого творити — згідно з тодішнім звичаєм — на штучній мові письменство своєї — чернечо-священничої — і через неї взагалі провідної й пануючої класи громадянства.

Демократичне стремління нашого часу, яке оперло письменство від кінця XVIII віку на мові селянства, й яке чим далі виявляється в одно сильніше і втискається у всі ділянки українського життя, повинно перевести переоцінку розуміння старо-української літератури й спеціально у школі повинно зв'язати тісно дві рівнобіжні часово, хоч може й не зовсім збіжні ідейно й тематично

ділянки української літератури найстаршої й середньої доби; її письменство й словесність.

Знов жеж під оглядом добору й відношення до одного й другого — требаб з одного боку дуже сильно підкреслити народню словесність, що являється попередником народнього новітнього письменства і що, хоч погорджувана й переслідувана продовж століть, втискається в найкращі мистецькі твори старого письменства, як напр. у „Слово о полку Ігореві“ в літописі, і в козацьких думках доходить до могутнього свого розвитку, поки у другій половині XVIII. віку національна думка не взяла верху й не довела до всеильного запанування цього чинника в українській літературі. З другого боку зі школи требаб при навчанні української мови усунути все те з лекцій староукраїнського письменства, що не має дійсного звязку з літературою.

Навчання староукраїнської літератури на основі читаних зразків письменства й словесности требаб обмежити до одного року науки (до кл. V. I то літературу до XV. століття в першому півроці, літературу до виступу Котляревського в II. півроці.)

Центральною точкою в I. півроці булоб „Слово о полку Ігореві“ і обрядова поезія, у II. півроці шкільна драма, козацькі думи й поетично-філософічна творчість Сковороди.

Для цієї кляси, поки не маємо відповідних шкільних або доступних для школи видань, необхідна шкільна читанка. В ній повинні знайти місце зразки Київського й Галицько-волинського літопису, далі „Слово про похід Ігоря Святославича“ в цілості у яразковому перекладі з оригіналу (не переспіві), важніші місця, як „Битва на Каялі“, „Плач Ярославни“ і інші крім того ще й в оригіналі, відповідно коментованому, щоб читання його не натрапляло на труднощі. Далі відповідний вибір обрядової поезії, зразки оповідної народньої прози. Кілька зразків творчости Ів. Вишенського, кілька зразків козацьких літописів. Основно козацькі думи у звязку з козацькими літописами. Зразки шкільної драми, зразки інтерлюдій. Зразки віршів. Основно — творчість Гр. Сковороди.

Цей матеріял письменства й словесности требаб оживити сьогочасними статтями українських учених на літературні теми від найдавнішого часу до другої половини XVIII. ст. Читання зразків цих праць далоб змогу освітлити відповідно літературні матеріяли й рівночасно впроваджувалоб молодь у науково-дослідну роботу вченого-україніста та приготувалоб до літературно-дослідної праці на творах новітнього письменства у вищих клясах.

Врешті ще про одно не треба забувати. Українське письменство старої доби стоїть куди вище, ніж література інших європейських народів того часу, не кажу вже про літературу найближчих українських сусідів. Потреба вицілювання в серця молоді національних гордоців вимагає від нас, щоб ми з одного боку знайомили молодь із зразками чужого письменства, з другого у відповідних літературно-критичних статтях подавали їй погляд на письменство свого й інших народів того часу для підкреслення високого становища нашого письменства в тогочасному європейському.

Стрінуся з двома закидами: 1) Як можна пропускати цілу масу письменського староукраїнського матеріялу, що на його виучування йде під цю пору два роки шкільного навчання? І 2): що робити з тим, що молодь не вмітиме граматики старо-руської мови, може навіть не вмітиме читати текетів „Святого Письма“ й церковних книг?

На перше питання маю таку відповідь: У староукраїнському письменстві є така неопінена кількість матеріялу, що нею, крім лекцій української мови, можна оживити навчання що-найменш двох предметів у школі: історії й релігії (історії Церкви). Поділ цього матеріялу між кілька предметів дав би змогу розкинути його на різні кляси. Усунулося б з навчання української мови перетяження молоді матеріялом, що або не має нічого спільного з літературою (красним письменством), або для зрозуміння якого молодь зовсім не підготована, у додатку молодь у віці 15—16 літ життя, коли думка юнака найменш пристосована до скучної перекладної праці зовсім нецікавих для неї і в великій мірі немистецьких творів, а на всякий спосіб ще не розвинена остільки, щоб могла зрозуміти в читаних творах відгомони української державности так, як це відчувають учителі, або щоб могла захопитися інтересами до полемічного письменства — без сумніву національного і державницького, — як це розуміють і захоплюються цим україністи-вчені.

Тут найспільніше зазначається розбіжність між замидуванням, інтересом і розумінням учителя й великою, коли не повною, неацією його замірів підручними юнаками, учнями V. і VI. кл. гімн., найбільша трагедія навчання української мови в школі. Що це не на жарт трагедія, бачимо це з ріжних плянів навчання цієї мови. В 90-тих роках минулого століття вчили старо-української літератури в VIII., кл., потім перенесли її до V. кл., потім розширили її до V.—VI. Плян з 1913 р. числиться з відповідною проіонованою мною сьогодні читанкою. Тимчасом після війни появляється хрестоматія Возняка, яка, попри всю свою наукову вартість, іде зовсім у розріз навіть з пляном з 1913 р. І ми стоїмо на старому місці, з якого зрушити годі!

Щоб дійти до мети: викликати зацікавлення у молоді до старо-українського письменства, требаб, на мою думку, обмежитися до найцікавіших зразків, подавати їх у перекладі (оскільки кращий і доцільніший буде мистецький переклад виготовлений мисцем слова — поетом, ніж принагідний у школі, недодільний зрештою, дуже часто неграмотний переклад учня!), оживлювати їх статтями на тогочасні теми, творами сьогочасних учених і дослідників старо-української літератури. Врешті піднести те письменство, випітаючи його в кожнечасне європейське письменство (даючи до того зразки й статті на теми європейського письменства напр. доби нашої поеми про похід Ігоря то що.)

А те, що я дорадкую з методично-педагогічного огляду усунути з навчання української мови у V. кл. (до Котляревського), може увійти як шкільна й домашня лектура при науці історії (України) й релігії. Літописі, побутові праці, правничі матеріали — цеж цікава й цінна ілюстрація науки історії. Вони згодом повинні увійти в гарних перекладах (дещо з пізнішого часу навіть і в оригіналі) в історичну читанку. А полемічне письменство — яка це вядяча помічна лектура при навчанні історії церкви, що її наука, на мій погляд, повиннаб знову перейти до VIII. кл., бо тільки там молодь зможе, як слід, зрозуміти її вагу. Про потребу і доцільність такої читанки я досі не чував, і тому вважаю своїм обовязком піддати таку думку компетентним чинникам (не буду входити у велику трудність погодження на лекціях католицької релігії (уніятської) читання полемічних творів українських державників і, назв'ям їх так, націоналістів — православних — і їх противників уніятів. Добра воля й педагогічний хист поборе всі труднощі!)

Колиб досягнуто цього — не пропадалиб для молоді памятки української старовини, але й відсвіжилосяб найважчі для молоді лекції української мови на старо-українських письменських зразках.

Другий закид що-до невміння граматики старо-руської мови й може навіть неспроможности читання церковних книг — без сумніву поважний, але не такий твердий, щоб його зрушити не можна було. Граматку й мову старо-українського письменства мусять опанувати три категорії людей: 1) священики, 2) вчені україністи й україністи-педагоги, 3) історики. Піврічний курс на відповідних факультетах університету і на теології для юнаків зрілих, у додатку студентів університету, які добре усвідомляють собі доцільність цього навчання — зовсім вистарчить, щоб не то досягти, навіть перевищити те, чого не досягалося в V—VI. кл. гімназії.

З другого боку дозволю собі звернути увагу на те, що й польська література до виступу Рея й Кохановського мала теж письменників, що писали латинською мовою і яких твори гідні уваги. Але в теперішній школі тієї дореіської й пізнішої латинської творчости або зовсім не узгляднюється, або коли й читається то тільки в перекладах на сьогочасну польську літературну мову! А щож іншого була латина польського Дрогоша, Сарбевського, як наша старо-болгарщина (старо-українщина) верхів української нації: духовенства й чернецтва, за ними князівства, боярства! Роля одної й другої мови, цієї останньої чужої українській нації — українському селянству — однакова! І коли польська школа переступила легко почерез памятники латини в польській літературі, тієї латини, що в додатку таку важну ролю вірограла в культурному й державному (не говорю вже релігійному) житті польської нації, й замість виснажувати мізки своєї молоді над перекладами латинсько-польських творів до XVI. в., вводить її відразу в поезію Кохановського, перебігає продовж року псевдо-класиків та переходить до романтизму Бродзінського, Мідкевича, присвячує львинну частину новішому письменству, й доходить до таких успіхів навіть серед нашої молоді, що батьки-громадяни мусять завидувати педагогічному хистові польоніста-вчителя в порівнанні із працею україніста. (Я додам: важкою, і дуже недоцільною!) А то не педагогічні здібности одного й не-

доставча хисту у другого, — нашого українста, — тільки дуже зручне використання наукового матеріалу польоністами і то з доручення шкільної влади, згідно з пляном, на якого випрацьовання мусіли мати без сумніву вплив подібні, як наш, зїзди польоністів, праця „Кул-ок польоністичних“, то що, і з другого боку якби свідомо на вбивання духа нашої молоді від давніх літ, від цілих шкільних шоколінь спрепарований плян україністики, плян, що майданами мертвої, схолястичної старовини наліг на половину праці молоді у вищій гімназії, а в другій половині (в VII. і VIII. кл.) виснажує мізок молоді на вичування письменської творчости поетів то що, що на свій час мали своє значіння у відродженні нації, але сьогодні те їх значіння має вже тільки історичну вартість; їх імена повинні знайти пошану в історії української літератури, але їх твори ані художньою ані ідейною вартістю не в силі захопити молодого покоління та ще сьогоднішнього покоління, що на його очах переверталася й творилася й ще раз переверталася історія!

V.

Ось тут я доходжу до справи навчання найважнішої й найбільш відповідальної частини нашої літератури, літератури доби українського ренесансу від Котляревського до року відродження української державности й до навчання літератури найновішої післявоєнної, післяреволюційної доби! До навчання української літератури в класах VI.—VIII. середньої школи.

Плян, як сказано, весь цей матеріал призначає на дві класи (VI—VIII) в додатку з обмеженням до розгляду творчости письменників, що вже виявили вловні своє літературне обличчя. Або іншими словами до обговорювання творчости письменників, які вже перейшли до історії. Цей плян міг мати своє оправдання в класичних школах монархічної Австрії, яка хотіла тримати школу й шкільну молодь далеко далеко від життя, далеко від біжучих питань життя, а що в літературній творчості тієї доби, в якій виховується молодь, відбивається сильно життя її доби, треба було тримати молодь осторонь від літературних питань тогочасної хвилі. Інакше повинна поставитися до цієї справи школа, яка не ставить собі за завдання виховування бездушних бюрократів, несвоєвільних манекенів, тільки життєздатних, самостійних, творчих громадян! Така школа мусить коштом обкороювання пересадного історизму, ще й відповідно спрепарованого, випроваджувати молодь у злободневі життєві питання, щоб дати їй зрозуміння сьогочасного життя й на вірному розумінні й оцінюванні сьогочасних подій давати їй змогу творити влучні висновки на майбутнє, знаходити вірну орієнтацію та потрапляти на відповідний шлях у стремлінні до майбутніх досягнень. Загально признана за несхитну правда „*historia — magistra vitae*“ може виявитися самодурством, може мало чого людеї навчити, коли підхід до неї буде із становища інтересів одної класи, чи нації. Він може бути дуже ненауковий. Ті самі події, оцінювані двома заінтересованими в ній чинниками, можуть дістати зовсім інакше освітлення й трудною часом двом противникам погодитися, котрий погляд є „історично-вірний“ і котрий має ставати учителем життя. Навпаки оцінювання з розкритими очима джерел історії — в першій мірі найприступніших, отож життєвих подій сьогочасности, може дати нагоду й змогу поробити доцільні висновки на майбутнє. Власний життєвий досвід — те найближче й найбільш зрозуміле для всякого джерело історії, — є найкращим учителем життя для майбутнього! А щоб цей життєвий досвід дістати, треба активно виступати в житті. І щоб не платити завеликих коштів за життєву науку, треба подбати по зможі як найраніш пізнавати те життя! — Кожночасне письменство є одним з найкращих дороговказів серед нетрів тогочасного життя. Пізнати письменство своєї доби — значить допомогти собі збануги чимало життєвих питань свого часу, знайти на них відповідь, навчитися розкривати перед собою заслонене майбутнє.

У житті нашої нації, що за час останнього півтори століття не жила своїм власним державним життям і тим самим не могла виявити бистрих скоків у своєму розвитку, що в додатку ледве мало що понад півстоліття живе у всій своїй масі в розумінні нації, — події описувані письменниками, ідеали висловлювані поетами з перед пів століття — є й по сьогодні як не зовсім, то у великій мірі актуальні. Тому доцільним буде основніше знайомлення молоді з письменством останнього століття.

На вивчення народного письменства від Котляревського требаб признати три роки шкільної науки.

Центральними постатями треба поставити в окремих класах оцих письменників: у VI. кл. Шевченка, в VII. Франка, в VIII. Лесю Українку. Це письменники, які відбивають у своїй творчості не тільки свою добу, але яких слово й до сьогодні не без значіння й сили впливу. Всі інші письменники повинні гуртуватися коло цих могутніх постатей, таких різних одна від одної й таких замітних своїм впливом на цілу свою добу.

Предметом навчання моглиб при такому поділі бути оці письменники і то: у відповідному доборі, в меншому або більшому розмірі, в характері шкільного або домового обовязкового читання, або надпрограмового читання кількома учнями та обговорювання на гуртку учнів-україністів: у VI. кл.: Котляревський, Гулак-Артемівський, Квітка-Основ'яненко, Боровиковський, Гребінка, письменники галицького відродження (Шашкевич, Устиянович), Метлинський, *Шевченко*, Куліш, Марко Вовчок, Стороженко, Ганна Барвінок, Мова-Лиманський, Руданський, Щоголів, Глібів, Свидницький, Федькович, Кониський,

в VII. кл. Старицький, Тобілевич, Печуй-Левицький, Мирний, Грінченко, *Франко*, Кобринська, Маркович, Самійленко, Бордуляк, Чайковський (з першої доби своєї творчості) Маковей, *Кобилляська*, Лепкий,

в VIII. кл.: *Лесь Українка*, Кримський, *Стефаник*, Мартович, Черемшина, *Коцюбинський*, Чернявський, Вороний, Винниченко, *Олесь*, Черкасенко, Чупринка, Карманський, *Філяський*, Тесленко, Васильченко, *Тичина*, Хвильовий.

Рівночасно із цим цілий рік VIII. кл. йшлоб рівнобіжно з наукою літератури навчання поезики, яке служилоб до пізнання й зрозуміння поетичної форми краси творів наших найвизначніших поетів і булоб рівночасно із цим повторенням літератури.

VI.

Важніше від того, що вчити — є питання: як учти! Хоч сам являюся автором читанок від Котляревського до 1920 року, читанок приготованих на час книжкового голоду на Україні безпосередньо після 1917 року, — вважаю спосіб навчання в школі при помочі читанки за недоцільний. Читанка з найкращим добором творів і найповніша буде все таки містити в собі тільки дуже незамітну частину творів поетів і письменників. Вона може в найкращому випадку допомогти зорієнтуванню в матеріалі. Ніколи не можна так широко її скласти, щоб дати в ній повноту вибраних творів, необхідних до характеристики окремих поетів і письменників на основі прочитаних у читанці їх творів.

Читанку повинні заступити шкільні видання вибраних творів письменників з відповідними біографічними і що найвище інформаційними історично-літературними (під ніякою умовою естетично-критичними) статтями. Читання з таких видань вибраних творів — одних у школі, інших дома й обговорювання їх у школі, висловування учнями під кермою педагога-україніста на основі естетично-критичної аналізи синтетичних поглядів, не говорю вже про ідейний бік, про звязок із життям та розяснювання в читаних творах життєвих питань — оце повинно бути завданням навчання української літератури! Основна аналіза творів і шукання синтетичних висновків — якеж це справді вдячне завдання, яка це творча праця в порівнянні з виконанням і механічним переповіданням чужих, дуже часто односторонніх і перестарілих історично-літературних, критичних і естетичних (не менш односторонніх) поглядів, вивчених бездушно із шкільного підручника т. зв. історії літератури (справдїж поверховного, схематичного зіставлювання окремих постатей-лялок, подібних у такому підручнику одна на одну, як дві краплі води, індивідуально потрактюваних хіба під оглядом окремого назвища, дати уродження й смерти та заголовків творів!)

Яка може бути ціль у марнуванні часу на цю схоластику, що запрятує непотрібно пам'ять, вбиває думку й кінець-кінців скорше з пам'яті вилітає, ніж у ній утривалилася!

Чи може хто хотівби доглянутися в моїх словах охоти до боротьби з утриванням у пам'яті молоді знайомости із життєписом письменників, із їх творчістю, з їх поетичними цінностями, з їх ролю в письменстві своєї доби й усєї історії літератури? Думаю, я надто ясно висловився, що як-раз здобуття такого знання й закріплення його я вважаю ідеалом навчання української мови. Але не потребує повторятися, що до такого ідеалу можемо дійти тільки розумовим і дослідним способом читання й аналізування самих творів, ніколи ж виучуванням чужих поглядів про творчість письменників. Творча дослідна

праця самої молоді під умілим проводом педагога-україніста доведе молодь до пізнання основ письменської творчості окремих письменницьких індивідуальностей, окремих більших гуртів цієї чи тої доби — окремих напрямків, урешті до основного знайомства із цілим письменством! І ті цінності, що їх молодь здобуде власною *творчою*, (не механічною!) працею — стануть її тривкою власністю на все життя.

Можу зустрітися із стереотипним закидом, що висновки, які робитиме молодь на основі своєї самостійної, джерельної праці, будуть дуже слабкі, наївні, й ніколи не дорівняють поглядам, вивченим нею з підручника літератури. Так! Папугай, що його вивчено говорити, рішучо краще говоритиме, ніж немовля, що тільки шукає звуків. Але немовля шляхом шукання дійде до сили й краси слова людини, а папугай остане папугаєм!

І ще один закид — можливий: Навчаючися систематично історії літератури, молодь опанує цілість предмету й матеріалу, коли при вказанні вище — дарма, що творчій — самостійній, джерельній праці — буде в її знанні чимало прогалин. І це правда! Але вивчучи систематично — бездушно — історію літератури з усіма заголовками часописів і книжок, з усіма довгими й вексьями поетів, з усіма літературними „величинами“ — одними для одного історика літератури, іншими для другого, — з усіма утертими, безмістовними фразами на означення літературних напрямків, у кожного історика літератури інакше пристосовуваними — вивчучи, кажу, все те, опанує до певної міри й закріпить у своїм мізку на певні означення як (до хвилі іспиту зрілості) чужі погляди. Але й вимете їх із своєї голови, як тільки дістане до рук патент зрілості. І проклене той час змарнований на механічне вивчання тих мудрощів.

Слушно проклинатиме! Бо прогайнувала найкращий час, у якому могла під проводом педагога-україніста засвоїти собі методи шукання бажаних цінностей дослідним, творчим читанням, джерельним студіюванням творів письменства.

А коли при такій творчій дослідній праці, проведеній основно на досліді творів хочби тільки найвизначніших письменників, остануть тут і там прогалини — як радо намагатиметься поповнювати їх у дальшому житті той, хто навчився читати, навчився шукати в читаному якихсь цінностей, навчився творити, хто при своїй гімназійній творчій праці навчився любити книжку й її творця, навчився досліджувати його життя й значіння на тлі доби, навчився розуміти творчість письменників і з ними творчість нації на цьому полі — літературу нації! Навчився поводитися з літературною творчістю як джерельним матеріалом до своїх творчих дослідів.

Йдучи по цій лінії — ми не можемо обмежуватися до читання й аналізування самих тільки вибраних творів. Вони мають стати згодом тим природо-розним знаком на шляху літератури, що ним досі була для учнів читанка, — доцільнішим, бо повнішим. Ідеалом нашим повинно бути доводити молодь до простудіювання всіх творів найвизначніших письменників. Читання, аналізування й досліджування та й творення синтези вибраних творів повинно вказувати молоді способи, як вона має самостійно працювати над досліджуванням повного видання творів що найменше осередніх постатей кожної доби, кожного напрямку у письменстві, тих, що то нові шляхи промощували! Успіхи молоді залежатимуть від натуги співраці учителя, того підкреслюваного мною освіченого українста-педагога.

VII.

Все те, що я сказав вище у відношенні до V—VIII кл. гімназії, требаб у неменшій, коли не в більшій мірі сказати про учительські семінарії, для яких їх план призначає на I—II роки читанку на III—V історію літератури від найдавніших до найновіших часів на основі перестарілого вибору О. Барвінського. Навчання із читанок треба обмежити до курсів I.—II. На першому можнаб використовувати читанку для IV. класу середніх шкіл або подібно до неї уложену, на II. читанку для староукраїнської літератури (з V. кл. середніх шкіл). На курсах III.—V. требаб застосувати методу праці ту, що в VI.—VIII. кл. гімназій і то тим більше, що учительські семінарії мають виховувати людей, які самі мають незабаром стати вчителями інших. Оскільки більш уваги треба присвячувати як-раз цим учням, коли хочемо виховати й вивчити їх на добрих педагогів! Оскільки сильніше мусимо попрацювати над творчими починами їх власної праці, коли, йдучи слідами своїх учителів, вони незабаром мають стати в ряди керманічів творчої праці дитвори вселюдних шкіл!

VIII.

Переходжу до справи т. зв. канона шкільної й домашньої лектури — означення того, що необхідно треба прочитати й обговорити в школі, або прочитати в дома й обговорити в школі.

Згори заявляю, що я не міг і не смів поставити собі такого завдання, бо воно повинно вийти як вислід збірного зусилля думки й розгляду колективу українців. Можу зважитися тільки на накреслення загальних напрямних, які відповідна комісія українців моглаб означити шодрібно що-до авторів і їх творів.

Одно дозволю собі зазначити: Коли комісія українців узгіднить добір текстів, повинна, по всіх містах, де працюють творчі українці, піти праця над опрацюванням текстів і виданням їх. Опрацьовувати тексти повинні всі без виїмка українці в порозумінні з централею — видавати-ж книжки до шкільного читання повинні всі Філії „Учительської Громади“, або Кружки „Рідної Школи“, кожна установа бодай дві книжки в рік. Тільки такою колективною працею ми дістанемо потрібні нам тексти до рук. (Не без значіння для нас видавані на Україні вибрані твори давніших письменників! — класиків нашого письменства!) А вже річчю українців буде подбати, щоб кожний учень бодай два твори закупив собі у рк на власність і з одного боку вчився при-збирувати свою власну бібліотеку, з другого причинювався до уможливлення дальшого видавання текстів.

Що-до самих авторів і їх творів уважаю за необхідне видання ось таких книжок із староукраїнської літератури й з першої доби відродження літератури: Подорож Ігумена Данила (в перекладі).

Пісня про похід Ігоря (в оригіналі й перекладі) з відповідними вибраними частинами з Літописи.

Вибрані твори обрядової поезії.

Вибрані народні казки.

Вибрані твори Івана Вишенського.

Козацькі літописі (в перекладі на сьогочасну літературну мову).

Вибрані шкільні драми й інтерлюдії; в додатку вибрані вірші.

Вибрані філософичні твори Гр. Сковороди.

Вибрані твори Котляревського (з „Енеїди“ й Наталка Полтавка).

Вибрані твори Гулака Артемовського, Боровиковського, Гребінки.

Вибрані поезії Куліша.

Історичні оповідання Куліша.

Лірика Шевченка.

Поєми Шевченка.

Історичні поєми Шевченка.

Починаючи від Шевченка що-раз менше можна буде послуговатися вибраними творами: в шкільному коментованому виданні повинні появлятися всі поетичні, оновідні, драматичні твори, літературно-критичні праці, що служилиб як матеріал до шкільного читання й провадження аналізу (між іншим також цінні праці про народню творчість зпід пера Драгоманова, Сумцова, Ф. Колесен, які освітлюють з різних боків народню творчість і можуть причинитися до її зрозуміння).

Як опрацьовувати ті твори, на яку класу котрий твір призначувати до шкільного або домашнього читання, в яку чергу приступати до їх видавання, кому передати справу керування цією педагогічно-шкільною й педагогічно-видавничою працею — оце переважно завдання зїзду й відповідної його Комісії, що працювалаб постійно між краєвими зїздами. Краєві ж зїзди українців повинні відбуватися що-року для перевірки праці — доки не виконаємо всіх обов'язків педагога-українця у відношенні до української школи!

IX.

Оставалаб ще до обговорення справа навчання української граматики.

Це дуже складне питання — тим більш складне, коли взьемо під увагу об'єднання вищих клас уселюдної школи із нижчими класами гімназії.

Шкільний план одного й другого типу відмінний і завдання під оглядом вивчення основ знання мови різні. Праця у вселюдній школі вимагалаб, щоб на основі знання рідної мови, скріпленого й виправленого практичним навчанням у школі з читання добірних творів, одягти у форму граматичних правил і закріпити тривко правила, якими керується мова. Розуміється повинні це бути найзагальніші правила, що самі вищивають з духа мови. Засада, що все

штучне (в цьому випадку спеціалізування всяких подрібних означень граматичних форм і правил), — кажу: засада, що все штучне випадає скоро з гоголю, має при навчанні граматики живої мови не менше застосування, ніж при інших частинах навчання рідної мови.

Знов жеж потреби гімназії й вивчення в них мертвих і живих чужих мов, вимагалиб від підбудови можливо як найосновнішого вивчення граматики, тим більш, що вчителі, які дістають на свої предмети (латини, німецької мови то що) дитину, замість зайнятися вивченням від початків основ потрібного для них граматичного знання, воліють відкликатися до необхідности знання граматики з лекцій української мови. Але як завдання знання граматики при навчанні латинської й української, рідної мови зовсім відмінне, там граматичні основи мають стати підвалиною до вивчення мертвої мови, тут знання живої мови має закріпитися й угрунтуватися зрозумінням граматичних правил мови, — так і годі при навчанні чужої мови прикликати в допомогу те, що молодь повинна, чи давніше мусіла знати з науки рідної мови. Кожна мова повинна присвячувати навчанню граматики стільки уваги, скільки вимагає необхідність при вивченні тієї мови.

Ото-ж українська мова, як у вселюдній школі, повинна й у підбудові гімназії — наučання граматики рідної мови звести до ролі чинника, що дає зрозуміння загальних правил мови, основ краси мови і стилю. До цих граматичних основ повинна дитина сама доходити, сама собі їх витворювати, сама їх пізнавати, обсерваційним і розумовим способом доходити до висновків, які у відповідній хвилині, названі термінами граматичної термінології, об'єднуюватимуться в основні граматичні правила.

Справа навчання української граматики натрапляла в школі завжди на труднощі, бо школа послуговувалася науковими граматиками які або не числилися зовсім, або дуже мало з методикою навчання цього предмету. Методичної граматики в нас не було, (коли не зачисляти до методичної граматики т. зв. „Методичної граматики“ Коцовського-Огоновського). Наука граматики велася в останніх десятиліттях на основі граматики д-ра Ст. Смась-Стоцького, яка попри всю свою науковість — під методичним оглядом не відає відповідної прислуги молоді. Моглаб бути ще до шкільного користування граматики д-ра Василя Сімовича.

Як довго не було граматики української мови на Україні, в житті і в школі була велика плустанія під оглядом навчання граматики й правопису. І деякі вчителі й більшість учнів намагалися писати згідно з тим, що йшло до нас із України. ГраMATика д-ра Стоцького так сильно розходилася із життєвою шкільною практикою, що користування нею в школі було ілюзоричне. Вчитель, який хотів придержуватися граматичних форм і правописних правил д-ра Стоцького, мусів безупини стояти на военній стопі з молоддю, яка з книжок писаних письменниками з Великої України й друкованих тамже, переймала деклінаційні й конюгаційні форми й правопис, не хотіла дати себе нагнути на лад жадань граматики д-ра Стоцького. Знову-ж учитель, який сам писав згідно із засадами, прийнятими на Придніпрянщині, мусів крізь пальці дивитися на відхилення молоді від офіційної галицької граматики й визначеного нею правопису. Вичерпання граматики Стоцького облекчило трохи працю в школі. Принявся загальний правопис Наукового тов. ім. Шевченка, наближений до академічного правопису. Однак у граматичних формах відміни іменників падає й у пресі й у школі хаос: уживається у нас родовий відмінок „ночі“, „молоді“ зам. „ночи“, „молоди“; але вже давальний пишуть у нас добре: „ночі“, „молоді“ і т. д.). Можна побоюватися, що нове видання граматики Стоцького схоче завернути всі спеціальності цього вченого граматака, між іншим мягчення шестестовк „йотованим і“ — „ї“ (ліс, сніг).

Уважаю, що всякі індивідуальні уподобання вчених лінгвістів не повинні мати місця в школі. Школа повинна приймати і граматику і з нею правопис, ухвалений і затверджений Українською Академією Наук. Граматичні й правописні відхилення, — це перша нагода до витворювання анархії спершу в шкільництві, потім у житті. З другого-ж боку нація, у першій мірі молодь, не може дати себе відривати від пня штучними різницями в додатку ще і не так накидуваними владою, але як-раз своїми-ж ученими, що не всіли згармоніювати своїх поглядів з іншими своїми товаришами й підпорядкуватися під постанову колективу вчених. Нп. вчені лінгвісти, граматики, правописники можуть мати свої погляди окремі й відмінні від загалу рівних собі вчених і тим самим від підпорядкованого колективі загалу громадянства, але своїх індивідуалістич-

них поглядів — подекуди й примх — не мають права накидувати школі й через неї молоді, коли є в нації найвища наукова установа Українська Академія Наук, єдина компетентна до вирішування граматичних і правописних питань для нації, для її офіційльних видань, преси й тим більше для школи! Окремі вчені можуть спорити на засіданнях секцій в Академії Наук, на анкетах, то що, можуть боронити своїх поглядів, оскільки-ж остали з ними в меншості там, де вирішувано для нації ці питання, можуть навіть писати свої наукові твори з придержуванням своїх засад або й своїх примх — але не повинні мати права накидати своїх примх у школу, і ширити серед молоді недовіря до найвищої наукової установи нації й спричинювати серед молодого покоління анархії!

Приймаючи на увагу повищі висновки, мусимо усвідомити собі, що на західно-українських землях не маємо шкільної граматики й не мати мемо її навіть і тоді, коли появиться нове видання граматики д-ра Ст. Смаль-Стоцького, оскільки остануть у ній давніші, погляди цього вченого, незгідні з граматику й правописом Української Академії Наук. Перед зїздом українців стоїть отверте питання: як дійти до граматики української мови на західно-українських землях, підпорядкованої постановам Української Академії Наук.

X.

Кінчу свої замітки й дозволяю собі поставити під наради й під ухвали зїзду ось такі побажання:

Кравчий зїзд українців схоче після переведеної дискусії заняти становище до ось таких внесків:

1) Зїзд признає за найбільш доцільну засаду єдиного шкільництва, в якому вирізняються ось такі ступіні: 1) класи I.—IV. вселюдної школи, 2) класи V.—VII. вселюдної школи рівні класам I.—III. середньої школи; 3) класи IV.—VIII. гімназій і аналогічні до них I.—V. курси учительських семінарій.

2) В підбудові середньої школи (кл. I.—III.) і в середній школі (кл. IV.—VII.) зїзд признає за доцільне впровадити три концентри: 1) кл. I.—II., 2) кл. III.—V., 3) кл. VI.—VIII. гімназій (і II.—V. курси учит. семінарій). Кожен з окремими способами й з окремим завданням навчання.

3) Зїзд признає за необхідне введення в класах I.—VIII. шкільного й домогового обов'язкового і доповнюючого читання.

4) В граматичних питаннях української мови зїзд підпорядковується основам граматики виданої Українською Академією Наук.

5) В правописному питанні зїзд підпорядковується Українській Академії Наук. З хвилиною оповіщення правописних правил, ухвалених останньою правописною конференцією з 1927 р., зїзд доручає всьому українському вчителству застосуватися до цих правил правопису.

Для практичного переведення цих завдань:

1) Зїзд організовує секцію при „Учительській Громаді“, як верховну управу гуртків українців в окремих містах. В склад секції українців входить голова і два члени вибрані зїздом українців. Один делегат від Головного Відділу „Учительської Громади“, один делегат від Головної Управи „Рідної Школи“, по одному делегатові кожного гуртка українців, окремих місцевостей, що числить найменше 3 членів.

2) Зїзд наділяє секції українців правами і вкладає на неї обов'язок:

а) випрацювати подрібний план навчання для підбудови гімназій та учительської семінарії;

б) перевести перегляд усіх шкільних книжок для українистики в підбудові гімназій (V—VII кл. вселюдної школи), в гімназіях і учительських семінаріях;

в) виготовити виказ шкільної й домашньої обов'язкової й доповнюючої лектури для клас I—VIII.

г) переговорювати з гуртками українців у справі опрацювання коментованих текстів українських і чужих письменників.

г) опрацьовані тексти оцінювати й признавати відповідними до шкільного вжитку.

д) подбати про виготовлення шкільної граматики української мови згідно із засадами Української Академії Наук.

ж) подбати про видання правопису згідно з ухвалами конференції українців з 1927 р., затвердженими Українською Академією Наук.

У Винниках, 26—29. червня 1928.

30. VIII. 28.

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001021880948

377739